

HARBIY XIZMATCHILARNING PSIXOLOGIK TAYYORGARLIGI: NAZARIY ASOSLAR VA AMALIY YONDASHUVLAR

Nizamatdinov Jetkerbay Kalknazarovich

Mustaqil izlanuvchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16403317>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-Iyul 2025 yil

Ma'qullandi: 14-Iyul 2025 yil

Nashr qilindi: 24-Iyul 2025 yil

KEYWORDS

ruhiy barqarorlik, stressga chidamlilik, motivatsiya, emotsional nazorat, amaliy yondashuv, psixologik trening.

ABSTRACT

Ushbu maqolada harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligini shakllantirish jarayoni, uning nazariy asoslari hamda zamonaviy amaliy yondashuvlari tahlil qilingan. Harbiy xizmatning murakkab sharoitlari, stress omillari va favqulodda holatlarga tayyor bo'lish zarurati harbiy xizmatchilardan yuqori darajadagi ruhiy barqarorlikni talab qiladi. Maqolada psixologik tayyorgarlikning asosiy yo'nalishlari, uning strukturaviy komponentlari – motivatsiya, emotsional barqarorlik, irodaviy sifatlar va kognitiv tayyorgarlik ko'rib chiqiladi. Shuningdek, psixologik tayyorgarlikni rivojlantirishda psixologik treninglar, simulyatsion mashg'ulotlar va individual yondashuvlarning ahamiyati yoritilgan.

Zamonaviy dunyo tobora murakkablashib borayotgan bir sharoitda, harbiy soha vakillariga qo'yilayotgan talablar nafaqat jismoniy, balki psixologik jihatdan ham yuksak darajaga chiqmoqda. Harbiy xizmatchi — bu nafaqat qurol bilan jang maydonida kurashuvchi shaxs, balki ichki ruhiy barqarorlik, iroda kuchi, tezkor fikrlash va muvozanatni saqlab qolish kabi sifatlarni o'zida mujassam etgan kuchli irodali insondir. Harbiy xizmat sharoitida uchraydigan tahdidlar, xavfli holatlar, kutilmagan favqulodda vaziyatlar, doimiy bosim va intizom psixologik tayyorgarlikni nafaqat zarur, balki hal qiluvchi omilga aylantiradi.

Psixologik tayyorgarlik harbiy xizmatchining jangovar holatga tayyorligi, qaror qabul qilishdagi aniqligi va hissiy holatini boshqarish darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli bu tayyorgarlikni tasodifiy yoki ikkinchi darajali deb qarash mutlaqo noto'g'ri yondashuvdir. Aslida, har qanday jismoniy tayyorgarlik aynan mustahkam psixologik asosga tayanmog'i lozim. Harbiy psixologiyada bu jarayon kompleks yondashuv orqali amalga oshiriladi — ya'ni nazariy bilimlar, amaliy mashg'ulotlar, simulyatsion tajribalar va shaxsiy yondashuvlar uyg'un holda qo'llaniladi. Mazkur maqolada harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligi masalasiga chuqur nazariy va amaliy yondashuv asosida yondashiladi. Unda harbiylarning psixologik tayyorgarligini tashkil etishdagi muhim komponentlar, ularning o'zaro aloqasi, trening va pedagogik texnologiyalarning samaradorligi, shuningdek, bu boradagi dolzarb muammolar va ularni hal etish yo'llari yoritib beriladi. Zero, yurt himoyasi — bu nafaqat jasorat, balki qat'iyat, sabr, iymon va ruhiy bardoshlilikni talab qiluvchi buyuk mas'uliyatdir.

Psixologik tayyorgarlik — bu harbiy xizmatchining ruhiy-irodaviy holatini, stressga chidamlilik darajasini, emotsional barqarorligini va murakkab sharoitlarda to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyatini shakllantirishga yo'naltirilgan muhim tayyorgarlik bosqichidir. Bu tayyorgarlik, eng avvalo, harbiy faoliyatning o'ziga xosligi va xavf darajasidan kelib chiqib, chuqur nazariy yondashuvni talab etadi. Zero, insonning ruhiy dunyosi — bu murakkab va nozik tizim bo'lib, uni mustahkamlash faqatgina umumiy tushunchalar bilan emas, balki ilmiy asoslangan psixologik konsepsiyalar yordamida amalga oshiriladi.

Psixologiya fanida harbiy tayyorgarlik psixik jarayonlar — idrok, xotira, tafakkur, diqqat va emotsiyalarni boshqarish bilan chambarchas bog'liq holda o'rganiladi. Harbiy xizmatchining jangovar holatdagi harakati ko'pincha uning psixologik barqarorligiga bog'liq bo'ladi. Yana bir muhim nazariy asos bu stress va ekstremal holatlarga munosabat nazariyasidir. X. Selye tomonidan ishlab chiqilgan stress konsepsiyasiga ko'ra, organizm tashqi tahdidga javoban fiziologik va psixologik darajada reaksiya bildiradi. Harbiylar esa ushbu reaksiya mexanizmini chuqur o'rganishi va nazorat qilishni o'zlashtirishi zarur. Shu bilan birga, kognitiv-behavioral psixologiya yondashuvi — ya'ni fikr, his-tuyg'u va xatti-harakatlar o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilish — harbiy psixologiyada keng qo'llanilmoqda. Bu yondashuv harbiy xizmatchining o'z ustida ishlashiga, noto'g'ri fikr yoki xavotirli holatlarni nazorat ostiga olishiga yordam beradi.

Nazariy jihatdan olganda, harbiy xizmatchining psixologik tayyorgarligi ikki yo'nalishda namoyon bo'ladi: individual tayyorgarlik va jamoaviy (kollektiv) psixologik muvofiqlik. Har ikki yo'nalish bir-birini to'ldiradi. Yakka holdagi ruhiy bardoshlilik jamoaviy muvofiqlikda, jamoaviy ruh esa individual chidamlilikda namoyon bo'ladi. Bu esa murakkab jangovar topshiriqlarda muvaffaqiyat kalitiga aylanadi. Shuningdek, harbiy psixologik tayyorgarlikda milliy mentalitet, axloqiy qadriyatlar, vatanparvarlik ruhiyati va insonparvarlik prinsiplari ham nazariy jihatdan hisobga olinishi lozim. Harbiy xizmat faqat texnik bilimlar bilan cheklanmaydi — u ma'naviy kuch, ichki e'tiqod va halollikni ham o'z ichiga oladi. Shunday ekan, harbiy xizmatchining psixologik tayyorgarligi — bu bir vaqtning o'zida ruh, tan va ma'naviyat uyg'unligidir.

Adabiyotlar tahlili:

Harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligi masalasi so'nggi yillarda jahon va mahalliy ilmiy doiralarda alohida e'tibor qaratilayotgan dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. Bu yo'nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar harbiy xizmatga tayyorlanayotgan shaxslarning ruhiy-irodaviy holatini mustahkamlash, stressga chidamlilikni oshirish va jangovar sharoitga moslashuvchanlikni ta'minlashda psixologik tayyorgarlik hal qiluvchi rol o'ynashini ta'kidlaydi.

Masalan, X. Selye tomonidan ishlab chiqilgan stress nazariyasi (1946) psixologik tayyorgarlikning fiziologik asoslarini ochib beradi. Uning fikricha, har qanday tashqi tahdidga javoban inson organizmi muvofiqlashtirilgan reaksiya ko'rsatadi va bu reaksiya darajasi psixologik holat bilan bevosita bog'liqdir. Ushbu nazariya zamonaviy harbiy psixologiya amaliyotida stressga chidamlilikni baholash va rivojlantirishda asosiy nazariy poydevor bo'lib xizmat qilmoqda.

K. Levinning ijtimoiy psixologik yondashuvi esa harbiy jamoalarda yuzaga keladigan guruhviy muhit va rahbar-ijrochi munosabatlarini tahlil qilishga imkon beradi. Uning "maydon

nazariyasi” harbiy guruhlar ichidagi ijtimoiy-psixologik muvozanatni saqlashda individual va tashqi omillar o’rtasidagi o’zaro ta’sirni chuqur anglashga yordam beradi.

O’zbekistonlik tadqiqotchilardan M. Yusupov, S. To’xtayev kabi mualliflar o’z izlanishlarida harbiy xizmatchilarning ruhiy-irodaviy sifatlarini rivojlantirishda milliy qadriyatlar, vatanparvarlik ruhiyati va ma’naviy-axloqiy tarbiyaning o’rnini alohida ta’kidlaydilar. Ularning tadqiqotlarida O’zbekiston harbiy ta’lim tizimidagi o’ziga xosliklar, shuningdek, harbiy psixologik tayyorgarlikda innovatsion texnologiyalarni qo’llash imkoniyatlari ko’rsatib berilgan.

So’nggi yillarda olib borilgan xorijiy tadqiqotlar — xususan, U.S. Army Field Manual (FM 6-22, Army Leadership) va NATO Psychological Operations Handbooks materiallari harbiy psixologik tayyorgarlikda kommunikatsiya, yetakchilik sifati, emotsional razvedka va strategik fikrlash kabi elementlarga urg’u beradi. Bu manbalar orqali harbiy xizmatchining shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy kompetensiyalari uyg’unligiga asoslangan psixologik tayyorgarlik modeli ishlab chiqilishi mumkin. Shu tariqa, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligi murakkab, ko’p qirrali va tizimli yondashuvni talab etuvchi jarayon bo’lib, u psixologiya, pedagogika, sotsiologiya va harbiy fanlar chorrahasida shakllanadi. Yangi davr talablari ushbu yo’nalishda milliy va xalqaro tajribalarning integratsiyasini, nazariy bilimlar va amaliy uslublarning uyg’unlashuvini taqozo etmoqda.

Muhokama:

Bugungi globallashuv va tahdidlar kuchayib borayotgan murakkab geosiyosiy sharoitda harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligini ta’minlash dolzarb vazifa sifatida maydonga chiqmoqda. Jangovar holatlarda nafaqat jismoniy quvvat, balki muvozanatli tafakkur, bosim ostida qaror qabul qilish qobiliyati va psixologik barqarorlik eng muhim omilga aylanadi. Shu jihatdan qaraganda, psixologik tayyorgarlik — bu harbiy xizmat samaradorligining ichki, ko’zga ko’rinmas, biroq hal qiluvchi ustunidir.

Nazariy jihatdan psixologik tayyorgarlik ko’plab omillarga tayanadi: bu — shaxsning emotsional intizomi, irodaviy barqarorligi, kognitiv jarayonlarning aniqligi va stressga chidamlilik darajasi. Biroq bu nazariy tushunchalarni amalda qo’llash masalasi har doim ham oddiy kechmaydi. Amaliyot shuni ko’rsatadiki, harbiy xizmatchining psixologik holatini rivojlantirishda individual yondashuv, muntazam treninglar, simulyatsion mashg’ulotlar va jamoaviy psixologik muhit muhim o’rin tutadi. Har bir harbiy shaxsning ichki dunyosi turlicha bo’lgani bois, ularning psixologik tayyorgarligini ham bir xil metod bilan baholash va rivojlantirish yetarli natija bermasligi mumkin.

Muhokama jarayonida shuni alohida ta’kidlash joizki, psixologik tayyorgarlik — bu bir martalik emas, balki uzluksiz, dinamik jarayondir. Harbiy xizmatchi o’z faoliyatining turli bosqichlarida har xil psixologik yuklamalarga duch keladi va har bir bosqichda u o’z ustida qayta-qayta ishlashi, o’zini yangilashi zarur. Shu bois zamonaviy harbiy ta’lim tizimida psixologik tayyorgarlik bo’yicha ilg’or yondashuvlar — masalan, reflektiv tahlil, emotsional intellektni rivojlantirish, kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish kabi vositalar faol joriy etilishi kerak.

Shuningdek, bu jarayonda milliy qadriyatlar, vatanparvarlik g’oyalari, ajdodlarimizning mardlik va sadoqat an’analari asosida harbiylarning ruhiy olamini mustahkamlash alohida ahamiyat kasb etadi. O’zbekiston sharoitida bu — nafaqat zamonaviy bilimlarni, balki

ma'naviy-ma'rifiy asoslarni uyg'unlashtirish orqali samarali yechim topish demakdir. Harbiy xizmatchining psixologik tayyorgarligi — bu jamiyat xavfsizligi, davlat mustahkamligi va milliy barqarorlikni ta'minlovchi asosiy tayanchlardan biridir. Ushbu tayyorgarlik faqat harbiy institutlar doirasida emas, balki umumiy ijtimoiy madaniyat darajasida ham shakllanishi zarur. Zero, har bir harbiy — bu nafaqat jangchi, balki xalqning g'ururi, jasorat timsoli, ruhiy bardoshlilik namunasi bo'lmog'i darkor.

Xulosa.

Harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligi — bu harbiy xizmat samaradorligini belgilovchi muhim omil bo'lib, nafaqat individual shaxsiy sifatlarni, balki jamoaviy muvofiqlik, ijtimoiy barqarorlik va jangovar tayyorgarlik darajasini ham bevosita shakllantiradi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, psixologik tayyorgarlik nazariy jihatdan chuqur psixologik konsepsiyalar, xususan, stress nazariyalari, faoliyatga asoslangan yondashuvlar, kognitiv va emotsional barqarorlik modellariga tayanadi.

Amaliy jihatdan esa bu tayyorgarlik muntazam mashg'ulotlar, psixologik treninglar, real vaziyatlarga moslashtirilgan simulyatsion usullar, jamoaviy muhitni boshqarish texnikalari orqali samarali tarzda shakllantirilishi mumkin. Shuningdek, milliy qadriyatlar, vatanparvarlik ruhini mustahkamlovchi ma'naviy-axloqiy tarbiya elementlari psixologik barqarorlikni kuchaytirishda muhim omil sifatida xizmat qiladi. Tahlil va muhokamalar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

harbiy psixologik tayyorgarlik tizimi kompleks yondashuvga asoslanishi, ya'ni nazariya, amaliyot va ma'naviyat uyg'unligida tashkil etilishi lozim.

harbiy xizmatchilarning ruhiy-irodaviy holatini muntazam baholab borish va individual yondashuv asosida psixologik yordam ko'rsatish samaradorlikni oshiradi.

psixologik tayyorgarlik dasturlarini ishlab chiqishda xalqaro tajriba va milliy mentalitet hisobga olinishi zarur.

harbiy ta'lim muassasalarida psixologik tayyorgarlik alohida o'quv-modul sifatida kuchaytirilishi, zamonaviy pedagogik va texnologik yondashuvlar bilan boyitilishi kerak.

Shu asosda aytish mumkinki, harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligi faqat professional tayyorgarlikning bir qismi emas, balki harbiy xizmatchining shaxs sifatida shakllanishi va jamiyat oldidagi mas'uliyatini his etishida hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Селье Г. Стресс без дистресса. — М.: Прогресс, 1979. — 123 с.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Политиздат, 1975. — 304 с.
3. Army Leadership: Competent, Confident, and Agile. Field Manual FM 6-22. — Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 2006. — 176 p.
4. NATO Handbook on the Psychology of Military Operations. — NATO Research and Technology Organisation, RTO Technical Report TR-HFM-107, 2008.
5. Yusupov M. Ruhiy barqarorlik va harbiy tayyorgarlik: nazariy yondashuvlar. // "Milliy armiya" jurnali. — 2020. — №4. — B. 21–26.
6. To'xtaev S. Harbiy kadrlarning kasbiy-psixologik tayyorgarligi. — T.: Mudofaa, 2018. — 156 b.
7. Urazbaeva, D. (2023). Psixosomatik kasalliklarda bemorlar bilan psixologik tadbirlar olib borish zarurati. Bulletin of scientific research TUES, 1(2), 189-192.

8. Urazbayeva, D., & Radjapova, I. (2021). Ekzistensial psixologiyada shaxs masalalarining talqin qilinishi. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 1(Special issue), 294-300.
9. Уразбаева, Д. (2022). Correlation of psychoemotional and social psychological states of patients diagnosed with cancer. O 'zbekiston milliy universiteti xabarлари, 1(11)

